

האם ההקשרים הצלבניים של ג'ורג' הקדוש השפיעו על עיצוב תיאורו

באמנות הרומנסקית

רחל ספיר

ראשי פרקים

3	מבוא
4	פרק א' - מקומו של ג'ורג' הקדוש ברוחניות הצלבנים
8	פרק ב' - ג'ורג' הקדוש והדרכון בהקשר הצלבני
9	פרק ג' - דמותו של ג'ורג' הקדוש - המסורת החזותית
14	פרק ד' - דמויות הפרשים
17	סיכום
19	רשימת יצירות
20	צילומים
27	ביבליוגרפיה

תקופת ימי הביניים התאפיינה, בין היתר, גם בעיסוק שבין הנורמטיבי לחריג, בין הטוב ובין הרע. המתח בין דמות בן האנוש כדמות נורמטיבית לבין הדמות החריגה הלא אנושית, הוצג באמצעים ובדרכים שונות. אחת מן הדרכים לביטוי חריגה זו, היה החיבור בין הדימוי האנושי והדימוי של הלא אנושי. אחד מאותם חיבורים הוא של דמותו של הרוכב - הלוחם האנושי והדרקון הייצור המפלצתי והלא אנושי.

אחד מן הדימויים של הלוחם האנושי הוא ג'ורג' הקדוש. על פי המסורת ג'ורג' היה לוחם בצבא הרומאי, המציל את הנסיכה ומסייע לעיר סילנה (silene) להתגונן מפני הדרקון הרע המאיים עליהם. כדי להצליח במשימתו הוא מבקש מן המלך ואנשי העיר להיטבל ולהאמין באלוהים ובישו. הוא הורג את הדרקון ועוזב את העיר אחרי שהוא מקבל הבטחה מן המלך כי יפעל על פי הרוח הנוצרית. לאחר זמן מה, כאשר ראה כי נרצחים אלפים מן הקהילה הנוצרית, הוא מחליט לקיים חיים של נוצרי מאמין, דבר המוביל לתקופה בה הרומאים מענים ומייסרים את גופו, בצורות שונות ומשונות, עד שלבסוף עורפים את ראשו.

פולחן הלוחמים הקדושים החל לאחר מסע הצלב הראשון ונראה כי מבין קבוצת הלוחמים הקדושים תופסת דמותו של ג'ורג' הקדוש מקום חשוב ומרכזי בעולמם של האבירים היוצאים למסעי הצלב. בעבודה זו אני מבקשת לבדוק האם ההקשרים הצלבניים של ג'ורג' הקדוש השפיעו על עיצוב תיאורו באמנות הרומנסקית.

בכל פרק בעבודתי זו אנסה לבחון היבט אחר של סוגיה זו. ראשית אבחן מה מקומו של ג'ורג' הקדוש ברוחניות של אותם לוחמים שיצאו למסעי הצלב. מתי וכיצד תופס ג'ורג' הקדוש מקום מרכזי יותר מן הלוחמים הקדושים האחרים במחשבתם של הצלבנים.

את הפרק הבא אייחד למפגש בין האנושי, בדמותו של ג'ורג' הקדוש, ובין המפלצתי בדמותו של הדרקון. אנסה לבדוק מה מייחד את המפגש הזה ואילו מטרות הוא משרת בעולמם של הצלבנים.

נראה כי באמנות של מערב אירופה מוצג ג'ורג' הקדוש בשני דימויים עיקריים והם: האחד, דימוי שלו בלבד, כאביר לוחם והשני כאביר לוחם הקוטל את הדרקון. למסורת החזותית הזו אייחד את הפרק הבא בעבודה ואנסה לענות האם יש הקשרים בין דימויים אלה לצלבנים. לשם כך בחרתי שתי כנסיות שבכל אחת מהן ניתן לראות אחד מן הדימויים הללו.

את הפרק האחרון בעבודתי אייחד לדמויות הפרשים באופן כללי, ללא קשר לדימויו של ג'ורג' וללא קשר לדימויו כלוחם הנאבק בדרקון. אבחן דימויים שונים, אנסה להבין למי ניתן ליחסם ואבדוק האם הם רלוונטיים גם לניתוח של הדימוי של ג'ורג' הקדוש. זוהי הצגת תמונה נרחבת יותר של ההקשרים הסימבוליים והאיקונוגרפיים של דמות הרוכב.

פרק א' - מקומו של ג'ורג' הקדוש ברוחניות הצלבנים

אלן דה ליל (Alan de Lille), תיאולוג צרפתי, כתב בשנת 1184 בקירוב את הדרשה המתייחסת לאבירים האירופאיים, אל החיילים (Ad Milites). בדרשתו, יוצא הוא נגד הפשעים וההתנהגות האלימה של לוחמים מערביים, ביחסם לעניים ולכנסייה עליהם הם היו צריכים להגן. לדעתו עליהם לשנות את גישתם בכך שיעשו הבחנה בין שירות צבאי פנימי וחיצוני ובמידה ואבירים רוצים להיות חייליו של האל, הם זקוקים גם לכוחות זמניים, ארציים וגם לכוחות רוחניים. תפקידם הוא קודם להגן על הכנסייה ועל ארצם ולאחר מכן להילחם באויבים של נשמתם, איזון בין שני תפקידים אלה הוא חיוני. הביקורת שלו לא הייתה הראשונה וכן גם הפתרון שלו, אולם, להבדיל מאלה שקדמו לו, אלן מספק לאבירים דוגמאות ספציפיות של לוחמים מן העבר שחייהם יכולים וצריכים לשמש מודל. לוחמים ששירותו בצבא הקיסר הרומי, בצבא הארצי והיו ראויים להיות בקרב הצבא הנצחי של האל. מבחינתו של אלן אב הטיפוס של האביר היו המרטירים¹ של הנצרות הקדומה ובאופן ספציפי יותר קבוצת מרטירים הידועה בשם לוחמים קדושים. אלן מבקש שהאבירים יאמצו את הסבלנות והענווה וכאשר אלה ידעו מתי להשתמש בחרבם ומתי לא, הם יזכו לחיים מתגמלים על פני האדמה ובמקביל קונים לעצמם מקום בשמים.

הפולחן של הלוחמים הקדושים החל באירופה המערבית בערבו של מסע הצלב הראשון, אולם רק במאה ה-12 הושג קונצנזוס כללי לגבי הלוחמים הקדושים שנתקבל גם על ידי האבירים האירופאיים. מבחינים בשתי עמדות כלפי הלוחמים הקדושים הללו והשפעתם על האדיקות האבירית. האחת, כאלה הנותנים דוגמה ומופת והשנייה כמתווכחים וסנגורים חזקים. יש הערצה לסבלנות, לענווה והערצה על הדרך בה הגנו על האמונה הנוצרית. שני אירועים מעידים על הערצה זו, הראשון, הופעתם של הקדושים הלוחמים באנטיוכיה ב 1098 והשני הקמת הבישופות ברמלה בשנת 1099, לכבודו של לוחם קדוש אחד והוא ג'ורג', (St George).²

האירוע הראשון התחולל בשנת 1098 בשעה שהצלבנים היו תחת מצור באנטיוכיה. בעיר שרר רעב, ייאוש, המורל היה נמוך ואיום נטישת השורות היה גבוה. בכרוניקות של מסע הצלב הראשון, מלבד יוצאים מן הכלל, נרשם על נס הופעתם של הלוחמים הקדושים באנטיוכיה כשהם רכובים על סוסים לבנים ואוחזים בדגלים לבנים. ישנם חילוקי דעות לגבי זהותם של אלה ויש תיאורים שונים לגבי האופן בו זיהו הצלבנים לראשונה את הכוח האלוהי ומנהיגיו - הקדושים הלוחמים. בכרוניקה אותה מתאר רוברט מריימס (Robert of Rheims), ניתן ללמוד בצורה ברורה כיצד ומדוע הקדושים הלוחמים נתגלו לבני תמותה והוא נותן לנו גם הבנה מיוחדת לגבי הידע שהיה לאבירים הללו והאמונה שהייתה להם אודות הלוחמים הקדושים. מכרוניקה זו אנו למדים כי זהו כוח שמימי שקיבל פקודה מישו עצמו שיבוא ויסייע לצלבנים. כוח שהובל על ידי הקדושים:

¹ מרטיר היא מילה יוונית ומשמעותה עד, אדם שבמותו מעיד על שלמות אמונתו ועל דבקו בה, אף אם הוא משלם על כך בחייו.

² James B. MacGregor, "Negotiating Knightly Piety: The Cult of the Warrior-Saints in the West, ca. 1070-ca. 1200", in: Church History, Cambridge, 2009, pp. 317-324.

ג'ורג', דמטריוס (Demetrius) ומאוריציוס (Mercurius), אלה ששירתו כחיילים ומתו בגלל אמונתם הנוצרית.

כמו הקדושים הלוחמים, כך גם הצלבנים היו אנשי צבא, שהיו מוכנים לסבול ולמות בעבור האל והאמונה הנוצרית. הצלבנים, כמו הקדושים הלוחמים שקדמו להם, היו מוכנים לעבור את הסבל והכאב של המרטיריום כאשר הם נאבקים, פיזית ורוחנית, לקראת המטרה הסופית של מסע הצלב והעלייה לרגל. מראשית המאה ה-12 ניתן לומר שהפעולות של מסע הצלב הראשון תורגמו לשפה הרואית והסיפורים הועברו לקהילות האבירים במזרח ובמערב.

כותב הכרוניקה של מסע הצלב הראשון, שירת אנטיוכיה (Chanson d'Antioche), בוחר את גרסתו של רוברט מריימס לאירועים שהיו באנטיוכיה, אולם הוא נותן לנו גם אבחנה לגבי תפקידם של הקדושים הלוחמים כמתווכים וסנגורים בכל הקשור באדיקותם של אבירי ימי הביניים. מספר שירה זה, לעומת זאת, איננו למדים כיצד העריצו אבירי ימי הביניים את הקדושים הלוחמים, על כך נלמד מן האירוע השני שהתרחש בשנת 1099.³

האירוע השני מתייחס בעיקר לקדוש אחד והוא ג'ורג' הקדוש. אירוע זה חשוב, כי לראשונה ג'ורג' מקבל מעמד עליון משאר הקדושים הלוחמים במחשבתם של הצלבנים. יותר מאשר באנטיוכיה אירוע זה מספק לנו הבנה עמוקה יותר בנושא אדיקותם של האבירים על ידי כך שהוא ממחיש כיצד לוחמים מערביים הציגו את הערצתם לקדוש לוחם אחד.

בשנת 1099 בדרכם לירושלים עצרו האבירים בעיר רמלה. המשתתפים במסע הצלב הכירו במעמדו המיוחד של ג'ורג' הקדוש מבין כל הקדושים הלוחמים והיו הם אלה שהחליטו לכבד את מקום קבורתו כשייסדו את הבישופות של העיר. למרות שהיו אלה האבירים שבחרו את בישוף העיר רמלה, ברור מהכרוניקות כי גם הם וגם אנשי הכמורה ייחסו לקדוש ג'ורג' תיווך, שתדלנות וסיוע צבאי חזק ויעיל. ריימון מאגילר (Raymond d'Aguilers), כותב כרוניקה של מסע הצלב הראשון, לא כתב על הופעתם של הקדושים הלוחמים באנטיוכיה, אולם הוא נותן לנו מידע על חשיבותו של ג'ורג' הקדוש לצלבנים, מנקודת מבטה של הכמורה. הוא כותב כי לאחר הניצחון באנטיוכיה חלם אחד מן הכמרים חלום ובחלומו נצטווה על ידי קדוש, אותו הוא איננו מזהה, לקחת שרידים של קדושים מן הכנסייה באנטיוכיה ולהביאם לירושלים. הוא מגיע עם מלווים לכנסייה שם הם מגלים גם כמה שרידים לא מזוהים ולאחר ויכוח הוחלט לבסוף לא לקחתם. באותו הלילה שוב חלם חלום ובחלומו איש צעיר מבקש לבדוק אתו מדוע לא נלקחו שרידיו מן הכנסייה. אותו איש צעיר מזדהה לבסוף בפניו כג'ורג' הקדוש ומבקש ממנו לקחת את שרידי גופתו גם כן. הכומר נשאל מי הוא האדם הנושא את דגל הצלבנים, משאלה זו ניתן להבין כי הקשר עם מסעי הצלב לא התקבל על ידי כולם, תשובתו של הכומר היא כי ג'ורג' הקדוש הוא זה הנושא את דגלם של הצלבנים. אין כרוניקה נוספת ממסע הצלב הראשון בה נכתב על מציאתם של שרידיו של הקדוש באנטיוכיה והעברתם לירושלים. ריימון מאגילר לא מזכיר זאת שוב, מכאן

³ James B. MacGregor, "Negotiating Knightly Piety: The Cult of the Warrior-Saints in the West, ca. 1070-ca. 1200", pp. 324-332.

שקשה לדעת מה הייתה, אם בכלל, ההשפעה על הפופולאריות של ג'ורג' הקדוש בקרב הצלבנים בתקופה זו.

הכרוניקה של ריימון מאגילר תומכת בדעה כי כולם, הצלבנים הלוחמים ואנשי כמורה, הבינו את כוחו של הקדוש בתחום המוגדר גיאוגרפית. על ידי כניסה לרמלה וסביבתה, הצלבנים נכנסו לאזור הקרוב לירושלים בו כוחו של ג'ורג' הקדוש נחשב לחזק ביותר. מסיבה זו ייחדו הצלבנים את תפילתם לקדוש מרמלה והקימו, כפי הנראה, כנסייה בעיר בה יתקיים הפולחן שלו. ריימון מאגילר נותן לנו מידע אודות תוכן של התפילות בכך שהוא כותב מהי התוצאה הרצויה של תפילות אלה. הצלבנים ציפו כי, בתמורה לתפילותיהם ולהקמת הבישופות ברמלה, ג'ורג' הקדוש יתפקד בשתי חזיתות: אחת בשמים, שם הוא יהיה פעיל כסנגור רוחני בפני האלוהים, השנייה, עלי אדמות, בה הוא ימשיך לפעול כמגן צבאי, כאשר הצלבנים יחתרו למטרתם הסופית בירושלים.

בשירת ירושלים (Chanson de Jerusalem) האירועים ברמלה מתוארים אחרת מאשר בכרוניקות. על פי השיר הצלבנים הגיעו קרוב לירושלים, אולם נאלצו לסגת בגלל הכוחות המוסלמים, לכן הם התקבצו ליד העיר רמלה. כשהם מבינים שהקרוב עם המוסלמים הוא בלתי נמנע, הם יורדים מסוסייהם ומתפללים לאלוהים ולקדוש ג'ורג' ומבקשים סליחה על חטאיהם. נראה כי מאחר והיה רצון למחילה על חטאים, סביר כי התפילה הייתה זהה לתפילה אותה תיאר ריימון מאגילר, בה פנו הצלבנים לג'ורג' הקדוש כסנגור רוחני לפני האלוהים. אם כי כמו בכרוניקה של ריימון מאגילר, גם כאן, הקשר בין רמלה וג'ורג' הקדוש לא נאמר בצורה מפורשת. מהשיר אנו מבינים שהיו אלה הצלבנים שהשתתפו במסע הצלב הראשון שהקדישו את התפילה הזו לג'ורג' הקדוש ולא הייתה שום מעורבות של אנשי דת במעשה הזה.

בשיר נכתב כי בתום התפילה הזו הגיעו האויבים המוסלמים והצלבנים יצאו אליהם ברכיבה. בקרב זה למוסלמים יש יתרון עליהם ואלה נאלצים לסגת שוב לרמלה. עתה באמצע הקרב מכריז בוהמון מטארנטו, (Bohemond of Taranto) נסיך נורמני וצלבן, את שמו של הקבר הקדוש ושמו של ג'ורג' הקדוש ומבקש מהם עזרה. זמן קצר לאחר מכן כוחות שמימים הופיעו בשדה הקרב, היו אלה כמה קדושים, ביניהם ג'ורג', איתם הגיע גם צבא של מלאכים. בשיר מזוהה ג'ורג' כמנהיגה של החבורה שהשתתף בקרבות והפגין את יכולתו בכך שהרג את האמיר של אשקלון והפיל רוכבים רבים מסוסייהם. עזרתו אפשרה להם לנצח ולמקם את בסיסם בצורה בטוחה ברמלה.

למדנו כי התפילה לפני הקרב ברמלה הוכיחה כי הצלבנים העריכו את הקדוש ג'ורג' כסנגור רוחני, שמעמדו ופעילותו כמתווך וסנגור יכול היה להבטיח להם מחילה על חטאים, סנגוריה זו הייתה חשובה לשלומה של הנשמה, אולם לא בטוח שזה יבטיח את שלומו של הגוף, לכן להגנה כזו נדרשת קריאת הקרב של בוהמון, קריאה לעזרה לקבר הקדוש ולג'ורג' הקדוש.

באנטיוכיה לא הייתה עדות שצלבנים, אנשי דת או אחרים ביקשו את סיועם של קדושים ספציפיים בשדה הקרב. הצלבנים באנטיוכיה לא ידעו איזה צורה תהיה למי שייסע להם, הם הבינו זאת רק כאשר הופיעו הלוחמים הקדושים בשדה הקרב מחוץ לאנטיוכיה, אופי הסיוע הצפוי היה למוכן מאליו. לעומת זאת ברמלה לא היה חוסר וודאות, בוהמון ידע בדיוק איזה סוג

עזרה נדרשה לצלבנים הנצורים ובאופן משמעותי יותר כיצד להשיג אותה. ללא עזרתו של איש דת בוחמו היה מסוגל לזמן את הלוחמים הקדושים ובני הלוויה שלהם, המלאכים, לשדה הקרב על ידי קריאה בשמו של מנהיגם - ג'ורג' הקדוש. בוחמו אומר כי בתום הקרב על הצלבנים הודות לאלוהים ולקדושים שלו בגין עזרתם, לכן הוא מציע תפילת הודיה לג'ורג' הקדוש. אם כן זהו בוחמו האביר המציע תפילת הודיה לג'ורג' הקדוש ובנוסף מתפלל לקדוש ומבקש ממנו להמשיך ולהגן על הצלבנים בשדה הקרב גם בעתיד. הוא באופן אישי נדר להקים ולהעניק בישופות לכבודו של הקדוש ג'ורג' ברמלה. זאת ועוד, מעשה האדיקות בכרוניקה של הפרנקים, (Gesta Francorum), הכרוניקה העתיקה ביותר ממסע הצלב הראשון ובכרוניקות נוספות, הופך לאקט אישי של אדיקות אבירית בשירת ירושלים. שיר זה מבהיר שהכוח הדינמי מאחורי פעולות אלה היו הצלבנים ולא אנשי הדת, כמו ריימון מאגילר, שהיו עם צבא הצלבנים כשזה כבש את רמלה.

יחד עם זאת, הגרסה של שירת ירושלים לאירועים אלה זהה לריימון מאגילר, בכל הקשור בפעולות הצבא ברמלה שסבבו סביב תפילה ותחינה. שירת ירושלים משלבת את מעשי האדיקות המיוחסים לצלבנים עם תיאור מפורט של צבא ישע שמימי המבוסס על פרטים שנלקחו מהסיפור באנטיוכיה. שירת ירושלים, לא רק מאירה את אופי ומידת המסירות לפולחנם של הקדושים הלוחמים, אלא גם מראה את המידה שבה השקפתם של אנשי הדת השפיעה על מסירות זו וכיצד השקפות אלה הועברו לאבירים.⁴

על הנאמנות והמסירות של הצלבנים ללוחמים הקדושים ניתן ללמוד מכמה ספרי שירה, אולם נראה כי הדוגמה הטובה ביותר לכך נמצא באגדה של רולאן הנקראת שירת ההרים, (Chanson d'Aspremont) שחברה ב 1190 לערך המתארת את ניצחונו של קרל הגדול במלחמתו נגד הסרצנים. להבדיל משירת ירושלים, בשירת ההרים העורך הופך את הקדושים הלוחמים לאבירי האבירים לאבירים נאצלים. הקרבה המקצועית בין הקדושים הלוחמים לצלבנים, שהפכה את הקדושים לשתדלנים וסניגורים טובים ביותר לצלבנים, יצרה במחשבתם של אנשי הדת, בסוף המאה ה-11, את ההקשר ההגיוני עם אחד מן הגיבורים הגדולים והוא קרל הגדול. זאת ועוד, בשירת ההרים המסר שהועבר הוא כפול: כשמשותפים בלוחמה אותה ציווה האל, הכוחות הארציים יכולים לסמוך על שתדלנותם של הלוחמים הקדושים להבטיח את ניצחונם למען השגת מטרתם ובעזרת התפילה, כל אחד מן האבירים הארציים יכול לקרוא לקדושים הלוחמים ולבקש מהם לסייע ולהגן עליהם בקרב.

למרות שהיו גם דעות אחרות, היה זה המודל של הלוחמים הקדושים, כמסייעים צבאיים וכשתדלנים, שהיה בחזית האדיקות של הצלבנים בסוף במאה ה-12. הייתה זו ההתנסות במזרח, של הלוחמים המערביים ואנשי הדת, שהפכו את הקדושים הלוחמים כסנגורים ומסייעים של האבירים. במהלך המאה ה-12, כרוניקות של מסעי הצלב סיפקו את המשענת הדתית תיאולוגית

⁴ James B. MacGregor, "Negotiating Knightly Piety: The Cult of the Warrior-Saints in the West, ca. 1070-ca. 1200", pp. 332-342.

כדי להבטיח קבלתן של דעות אלה. מסירותם של האבירים ללוחמים הקדושים התפתחה במהלך המאה ה-12 לצורה שהייתה בהשראה של אנשי הדת ועדיין הייתה זו גם שאיפתם של האבירים.⁵

האבירים שיצאו למסעי הצלב נזקקו לכוחות ארציים וכוחות רוחניים והמודל שלהם היו הקדושים הלוחמים שהיוו להם דוגמה ומופת. מרטירים אלה השפיעו על אדיקותם של האבירים והקרבה המקצועיות ביניהם הפכה את הקדושים לשתדלנים וסניגורים הראויים ביותר לצלבנים. לאבירים ולקדושים הלוחמים היו תכונות דומות, היו אלה שתי קבוצות של לוחמים שהיו מוכנות לסבול ולמות בעבור האל והאמונה הנוצרית. מהמאורע שהתרחש ברמלה אנו למדים כי מבין כל הקדושים הלוחמים מקבל לראשונה ג'ורג' הקדוש מעמד חזק יותר, הלוחמים, בעידודה של הכנסייה, מעריצים אותו ומצפים ממנו להיות פעיל בשתי חזיתות: אחת בשמים, שם יפעל למענם כסניגור בפני האלוהים - הם מתפללים אליו ומבקשים סליחה על חטאיהם, סנגוריה זו הייתה חשובה להם מבחינה רוחנית. השנייה, על פני האדמה, כשהם יקראו לו שיבוא ויסייע להם להשיג את מטרותם הסופית, כיבוש ושחרור העיר ירושלים מידי המוסלמים.

פרק ב' - ג'ורג' הקדוש והדרקון בהקשר הצלבני

ההתקלות בין קדוש ומפלצת הייתה דבר שכיח בכתיבת חיי הקדושים בימי הביניים. המאבק בין הדרקון והקדוש הייתה דרך נוחה להציג את הטוב בניגוד לרע. אגדות הקשורות בדרקונים ומפלצות דומות ממחישות שלחיות מיתיות אלה יש הקשרים ואסוציאציות והן מבטאות רעיונות שונים. הם נחשבו כיצורים להם כוחות פיזיים עצומים שבאמצעותם יכלו להרוס יבשות ולקטול בני אדם, אולם הם גם שימשו כמטפורה לחיים שקדמו לנצרות, כבעלי אמונות אפיקורסיות, כצורות של חטא, כרוע באופן כללי. הדרקונים נחשבו כבלתי מנוצחים, היכולת להתגבר ולשלוט עליהם הייתה אינדיקציה להרואיות וכוח. ההתקלות עם ייצור כזה מבליטה את כוחה של הקדושה ואת כוחו של הלוחם הקדוש הנאבק בו. את המוטיב של הקדוש הגובר על החיה ניתן להבין גם כך, במישור אחד ניתן לראות שהקדושים הם האנשים הכי טובים ובמישור השני אילו הדרקונים ומפלצות אחרות הנמצאים בתחתית ההיררכיה, אילו הם בעלי החיים הגרועים ביותר מבין כל בעלי החיים והניצחון של הקדוש על המפלצת זהו הסדר הטבעי בו האדם הטוב יושב, בצורה ברורה, בקצה העליון של ההיררכיה של הבריאה. אולם מפלצות מגלמות היבטים של אנושיות, כמו היבטים של חייתיות, היבטים אילו עלולים להיות ההיבטים הגרועים של האופי האנושי. המפגש בין קדוש ודרקון מייצג ברמה אחת, בצורה חזקה, את מערכת היחסים בין האנושי והחייתי וברמה שנייה סיפורים כאלה משרתים מטרות שונות. התפקיד הסימבולי של מפלצות מבטיח שמפגשים אלה משרתים את העולמות של דת ומחשבות מוסריות. המפגש בין הקדוש והדרקון הוא מוטיב פופולארי, רואים זאת באגדות של הקדושים הלוחמים, בעיקר ג'ורג' הקדוש, ומיכאל, אבל גם באגדות המתייחסות לקדושים אחרים שמספרם למעלה מארבעים. איש לא יודע בוודאות כיצד נראים הדרקונים, כיצד הם מתנהגים והיכן הם מתגוררים, אולם דבר אחד ברור הם תמיד מתקשרים למשהו רע והתנהגותם תהיה בניגוד להתנהגות אנושית ראויה. את זילותם של הדרקונים מציגים במראם הגרוטסקי אותו הם לוקחים מיצורים אחרים היכולים להיות מפחידים, נשימתם קטלנית או לוחטת. אל מול הדרקונים המפחידים הללו בהם טבוע כעס

⁵ James B. MacGregor, "Negotiating Knightly Piety: The Cult of the Warrior-Saints in the West, ca. 1070-ca. 1200", pp. 342-344

אלים עומד האדם כשהוא חמוש רק באמונה. הקדוש מתואר כיצור אנושי אידיאלי, כמודל אליו שואפים אנשים אדוקים באמונתם, ותפקידם זה של הקדושים כמודל חיקוי, נקשר גם בתועלת שנותן מוטיב המפגש עם המפלצת. אחת הפונקציות החשובות שכן אנוש פוגש דרקון או מפלצת אחרת, היא ההזדמנות לחשוף את הגבורה הפיזית של גיבור אנושי שללא פחד נאבק בחיית הפרא העלולה להיות מסוכנת. גבורה קדושה היא חלק משמעותי בניסוח של הקדוש במחשבה של ימי הביניים. ג'ורג' הקדוש הוא אולי הדוגמא הטובה אולם ג'ורג' כמרטיר, הוא גרסה חשובה יותר של הדמות ההרואית. המוטיב של המפלצת כהתגלמות של המקום הפראי, של המדבר, הוא משמעותי במפגש בין הקדושים והמפלצות. המוטיב השני החשוב הוא הקשר בין דרקונים ואמונה לא נוצרית ובהרחבה את השטן.⁶ הדרקון הוא השטן, מלך כל הרוע, כמו הדרקון שהורג באמצעות נשימתו המרעילה ועם זנבו, כך השטן הורס את נשמותיהם של גברים. הדרקון ממתין לאנשים הצנועים והתמימים. ישו, אבי כל הצנועים, מתגבר עליו במותו והכנסייה מקושטת בדמו היקר, השטן הוא אויבו של ישו. כמו הדרקון, השטן מסבך את דרכם של בני אדם לגן העדן בשרשרת של חטאים.⁷

דימויו של ג'ורג' הקדוש והדרקון מתפתח מהדואליות בין טוב ורע. ניצחונו של ג'ורג' על הדרקון הופך אותו לגיבור נוצרי שלעולם ייצג את הניצחון של הנצרות על הפגניות ועל האסלאם. ג'ורג' מייצג את הטוב והדרקון מייצג את הרע. הדימוי השני מתייחס לנושא של ג'ורג' הקדוש הקוטל את הדרקון כמשחק של ניגודים מעבר לדואליות של טוב ורע.

פרק ג' - דמותו של ג'ורג' הקדוש - המסורת החזותית

נראה כי ג'ורג' הקדוש מוצג במערב בשני אופנים עיקריים: הראשון, כלוחם וכאביר והשני כאביר לוחם הנאבק ומכניע את הדרקון. בפרק זה אני מבקשת לבדוק את הדימוי החזותי שלו בשני האופניים ולשם כך בחרתי שתי כנסיות, שבכל אחת מהן מופיע דימוי שונה שלו, האחת מצרפת והשנייה מאיטליה. באמצעות הדימויים בשתי הכנסיות הללו, אנסה לענות על ההקשרים בין ג'ורג' הקדוש והלוחמים הצלבנים.

הכנסייה הראשונה היא קתדרלת נוטרדאם דה שארטר (Cathédrale Notre-Dame de Chartres), בה מופיעות דמויות של קדושים לוחמים גם בפיסול, בחלק החיצוני של הכנסייה, וגם בוויטראזיים בחלקה הפנימי. הכנסייה כולה מעוטרת ומקושטת, אולם אעסוק בדיון זה רק באותם הקשרים הנראים לי רלוונטיים לנושא בו אני עוסקת.

בטרנספט הדרומי יש פורטל הידוע בשם, הפורטל של המרטירים, מאחר וכל הפסלים המוצגים בפורטל זה הם של מרטירים, אותו תכנן מגיסטר ניקולאוס (Magister Nicholaus). מתוכם

⁶ Samantha Riches, "Encountering the Monstrous: Saints and Dragons in the Medieval Thought", in: The Monstrous Middle Ages, Wales, 2003, pp. 197-208.

⁷ The Medieval Bestiary, in: <http://www.bestiary.ca/beasts/dragon> (access: 10/01/15).

שניים הם של קדושים לוחמים: ג'ורג' הקדוש ומרטיר לוחם נוסף, שלגבי זהותו יש חילוקי דעות במחקר, אולם אין חילוקי דעות שדמות זו מייצגת קדוש לוחם.

אם נביט בפורטל המרטירים (תמונה מספר 1) נראה שתי קבוצות של קדושים ארבעה על כל משקוף. על המשקוף הימני, הדמות הראשונה מימין, זוהי דמותו של ג'ורג' הקדוש. הילה לראשו, זקנו מתולתל ושערו גלי, יש לו חרב בנדן, התלויה על חגורה שעל מותניו, הוא מחזיק ביד ימין חנית השבורה בחלקה העליון, לצדו מגן והוא לובש בגדים צבאיים האופייניים לתחילת המאה ה-13. זקנו המתולתל ושערו הגלי, מבדילים אותו מאחרים ואנו מקבלים את התחושה שהוא אציל חילוני. הוא לובש בגדים צבאיים, מה שהפך לסמל של האבירות בתקופה זו, אולם בייצוג זה אין די ואיננו יכולים להיות בטוחים כי אכן זהו ג'ורג' הקדוש. מתחת לכל דמות של מרטיר יש לוח עליו דימוי המאפיין אותה (תמונה מספר 2). בלוח מתחת לדמותו של ג'ורג' הקדוש, אנו רואים דמות הקשורה לגלגל ואדם נוסף המסובב גלגל זה. אנו קוראים בספר **מקראת הזהב**, על מסכת הייסורים שעבר ג'ורג' הקדוש שכללה, בין היתר, עינוי באמצעות גלגל.⁸ זהו אם כן אטריבוט המאפיין אותו ועל פיו ניתן לזהותו. על המשקוף השמאלי, הדמות השמאלית ביותר, זוהי דמותו של קדוש לוחם נוסף עליו ארחיב רק בהקשרים כלליים שיסייעו בידי להבין את דימויו של ג'ורג' בכנסייה זו. הילה לראשו, בידו הימנית הוא אוזו חנית, גם לו יש חרב בנדן, התלויה על חגורה שעל מותניו, בגדיו, כמו בגדיו של ג'ורג', מתאימים לבגדים שלבשו בתקופה זו. אם כך אנו מבינים, מן התלבושות, האטריבוטים, כלי הנשק, ההילות ומן התוכניות האיקונוגראפית של הפורטל כולו, כי אילו הם מרטירים לוחמים.

דרך הצגתם של שני הפסלים בפורטל הייתה שונה, אלה לא נחשבו דימויים צרפתיים של חיילים קדושים בתקופה זו, הם בעצם נשענים על גוף של מודלים שעברו שינוי על ידי הלבשתם בבגדים מן התקופה בה פוסלו. הם מתאימים למסורת מגובשת של הצגת הלוחמים הקדושים שפרחה מהמאה ה-10 או המאה ה-11 באימפריה הביזאנטית. קדושים לוחמים בדרך כלל בזוגות, שאף על פי שהיו להם תכונות צבאיות שונות, החנית והמגן היו דומים. דימויים הצבאי של השניים בולט וייחודי בהשוואה לשאר המרטירים המיוצגים על הפורטל, יחד עם זאת, הצגתן של כל הדמויות הללו יחדיו, מספקת לצופה חוויה של התחזקות והתלכדות דתית. יחד עם זאת, עדיין נדרש הסבר הגיוני נוסף, מדוע כאן, בכנסייה בה לא היה שריד של ג'ורג' הקדוש והחגיגה שנערכה ביומו של הקדוש הייתה צנועה, דבר שאינו מסביר את הצגת דמותו על הפורטל ועל הוויטרז'ים בתוך הכנסייה.⁹

בספינה המרכזית של הכנסייה (תמונה מספר 3) אנו רואים את ג'ורג' הקדוש, בשלושה דימויים שונים. העליון, ג'ורג' בשדה הקרב, האמצעי, ג'ורג' הקדוש כאביר לוחם והתחתון ג'ורג' על גלגל העינויים. בדימוי העליון ג'ורג' הוא אביר על סוס, חובש קסדה, לבוש שריון ואוחז בידו חרב. בדימוי המרכזי הוא לובש מדי שריון בנוסח קלאסי, אוחז בידו השמאלית מגן ובידו הימנית נוגע בחרב הנמצאת בתוך הנדן.

⁸ Jacobus de Voragine, Reading on the Saints, Princeton University Press, U.S.A, 2012, p. 130.

⁹ James Bugslag, St Eustace and St George: Crusading Saints in the Sculpture and Stained Glass of Chartres Cathedral, Berlin, 2003, pp. 443-458.

סוג זה של דימוי וסוג כזה של קדוש, היו מאוד פופולאריים בין הצלבנים הלטיניים ביוון המזרחית ואמנים לטיניים בממלכה הצלבנית, אלה העתיקו דימויים ביזנטיים של לוחמים קדושים וגיבשו אחד חדש משלהם, שאיננו ידוע באמנות הביזאנטית, אולם מושפע ממנה בצורה חזקה. אייקונים כאלה מצאו את דרכם לצרפת והשתמשו בהם כמודלים גם לדמותו של ג'ורג' בוויטראז', כמו גם בשביל שני הפסלים של הקדושים שעל הפורטל.

היבט נוסף וחשוב להבנת הצגתו של ג'ורג' הקדוש בשארטר, הוא הקשר לפטרוניס. שני הפטרוניס, בני משפחת קורטניי (Courtenay), היו אחייניו של פייר השני דה קורטניי (Pierre II), (de Courtenay) הקיסר הלטיני של קונסטנטינופול, היו אלה צלבנים לוחמים שהיו קשורים לאימפריה הביזאנטית. האבירים של שארטר מילאו תפקיד חשוב בארץ הקודש, הם היו נאמנים לאפיפיור ויצרו חיבור ממשי בין תפקידם לבין הכנסייה בשארטר.

על חלון אחר בספינה המרכזית של הכנסייה, ממנו שרדו רק כמה חלקים, הוצגו הדימויים של שני הקדושים הלוחמים ביחד כזוג. את החלון הזה תיארו בעבר ואנו למדים כי הוצגו בו דמויותיהם של ג'ורג' הקדוש והקדוש הלוחם השני וביחד איתם הוצגו בני משפחת הפטרוניס. יש חיבור של הערצה של אבירי המשפחה לקדושים הלוחמים ובפרט לג'ורג' הקדוש, הקשר שלו עם ארץ הקודש ועם מסעי הצלב, קשור לצלבנים הצרפתיים שיצאו לירושלים. נוכחותם של שני קדושים לוחמים אלה בונה קשרים אידיאולוגיים בין אצילים מקומיים ומסעי הצלב. מפגש זה בונה דימוי חדש של miles christi אבירי המשיח. הדימויים של שני הקדושים בכנסייה זו מציגים עמדות חברתיות חדשות לגבי מסע הצלב, לגבי הזהות של האבירות ולגבי מסירותו של האדם הפרטי.¹⁰

ישנה חשיבות בהצגת דמויותיהם של הקדושים הלוחמים יחדיו ובהצגתם הן בפיסול והן בוויטראז'ים. אלה מילאו תפקיד חשוב באידיאולוגיה הצבאית של האבירים והצגתם ביחד עם קבוצת המרטירים מספקת חוויה דתית חזקה. פטרוני הכנסייה מחליטים להציג בה דמויים של הקדוש ג'ורג', אף על פי שאין בה שריד שלו מאחר והם העריצו את הקדושים הלוחמים באופן כללי, אולם הערצתם לג'ורג' הקדוש, הקשור קשר ישיר עם ארץ הקודש ועם מסעי הצלב, הייתה גדולה. את ההערצה שלהם ואת החיבור והקשר בינם לבין הלוחמים הקדושים, ניתן לראות בדימויים השונים, אולם נראה כי את החיבור הישיר והמובהק ניתן היה לראות בוויטראז' בו הוצגו דמויותיהם ביחד עם הדמויות של שני הקדושים הלוחמים. יש קשר אידיאולוגי בין הפטרוניס הללו למסעי הצלב, יש כאן אינטרסים הקשורים בתפילה הפרטית שלהם ובצרכים האישיים שלהם למחילה. נראה כי ההסבר המרכזי להצגת דמותו בנפרד ועם הפטרוניס, הצלבנים הלוחמים, קשורה קשר ישיר לכוחות המאגיים של הגנה שהעניקו אלה לקדוש ודמויותיהם של שני הקדושים, מופיעות כדימויים לדבקות ומסירות של האבירים הממנים את בניית הכנסייה.

הכנסייה השנייה היא הקתדראלה על שם הקדוש ג'ורג' (La cattedrale di San Giorgio) בעיר פרארה, בה בפעם הראשונה באיטליה, מוצג דימוי של ג'ורג' הקדוש כשהוא הורג את הדרקון.

¹⁰James Bugslag, *St Eustace and St George: Crusading Saints in the Sculpture and Stained Glass of Chartres Cathedral*, pp. 462-464.

הקתדראלה מוקדשת לפטרונה של העיר, ג'ורג' הקדוש, בה נמצאת זרועו, שריד קדוש שהובא מירושלים.

גם כנסייה זו מעוטרת ומקושטת בדימויים רבים אולם אני אתייחס רק לאלה הנראים לי הכי רלוונטיים לצורך בדיקת ההקשרים בין ג'ורג' לצלבנים. בחלק זה של עבודתי אתרכז בעיקר בקטע אחד מתוך הפורטל המרכזי של החזית המערבית של הכנסייה.

בעבודתו של ניקולאוס (תמונה מספר 4), ניתן לראות שני עמודים הנתמכים על ידי שני אריות גדולים המחזיקים בכפות ידיהם, בצורה בולטת, את הטרף שלהם, על גבם רוכבים אטלנטים. הלונטה מציגה את ג'ורג' הקדוש, הפטרון של העיר פרארה, בדמותו של אביר צלבני הרוכב על סוס ונלחם בדרקון עם רומח וחרב. במשקוף מתחת לדמותו של ג'ורג' הקדוש אנו רואים סצנות מסיפור חייו של ישו.

האריות כאן הם סמלים דתיים ופוליטיים, הם מסמלים את הפונקציה המשפטית והאזרחית. לאופן בו הם מחזיקים את הטרף שלהם, יש משמעות ברורה והם יכולים בו זמנית לייצג דיכוי של בעלי חיים או דמויות אנושיות.

בכניסה של החזית המערבית יש שני שוורים המשמשים כתמיכה לעמודים של הקומה השנייה (תמונה מספר 5). עמודים אלה מיוחסים לבית המקדש, שניים מהם מזכירים את העמודים של שלמה המלך, עמודי יכין ובועז. האמנים והפטרונים בתקופה זו רצו להשתמש בסמל בקתדראלות החדשות שלהם, לעורר במונח הרחב ביותר, את הקשר למקדש שלמה. במהלך המאה ה-12, בתקופת התחזקותה של האפיפיורות ותנועת הצלבנים לירושלים, דימויים חזותיים והתייחסות לירושלים הוצגו בצורה פומבית כדי לשרת את האידיאל של האפיפיור והצלבנים. הדלת מובילה לירושלים השמימית לביתו של האל.¹¹ כיבושה של ירושלים הארצית היה מטפורה לכניסה לשמים לירושלים השמימית והפרס המובטח לניצחון בשתי החזיתות, הצבאית והרוחנית, היה הכתרת האביר בכתר של המרטיר. שחרורה של כנסיית ירושלים זוהתה עם ישועת נשמתם של האבירים.¹²

ג'ורג' הקדוש מוצג (תמונה מספר 6) כדמות דומיננטית, דמותו היא דמות של צלבן על סוס, לובש שריון, המתאים למאה ה-12, קוטל את הדרקון באמצעות חנית ועומד לתקוף אותו שוב באמצעות חרבו. הדרקון שוכב על גבו וסוסו של הקדוש עומד מעליו. נראה כי דמותו של הדרקון היא שילוב של אלמנטים מבעלי חיים שונים ואיננה מתבססת על טקסט או על משהו ויזואלי.

לוחמים קדושים בקנה מידה קטן הוצגו כבר באיטליה בקתדראלה של העיר מודנה (תמונה מספר 7), אולם כאן זהו דימוי חדשני ונועז, זו הפעם הראשונה באמנות של איטליה בה מוצג ג'ורג' הקדוש בדמות אביר הרוכב על סוס וקוטל את הדרקון. בתבליט מונומנטלי האמן לא רק מתאר

¹¹ Christine Verzár Bornstein, Portals and Politics in the Early Italian City-State: the Sculpture of Nicholaus in Context, Parma, 1988, pp. 94-95.

¹² Linda Seidel, "Songs of Glory: The Romanesque Facades of Aquitaine", Chicago, 1981, pp. 71-73.

דמות בפעילות המלאה בחיוניות, אלא גם מחייה את השימוש באמנות ככלי להעברת מסרים עכשוויים. דימויו של ג'ורג' בפרארה קשור עם הצלבנים. רוברט מפלנדיה (Robert of Flanders), אחד משבעת המנהיגים הכובשים את ירושלים במסע הצלב הראשון, הביא את זרועו של ג'ורג' הקדוש מארץ הקודש לרוזנת מתילדה (Matilda of Flanders) וזו העבירה אותה אל העיר פרארה. זאת ועוד, ממסמכים אנו למדים כי שני אבירים מקומיים השתתפו במסע צלב ומתיאורים ישנים של הקתדראלה עולה כי אלה הוצגו כאבירים בשריון, על משקופים של פורטל אחר בכנסייה זו. ג'ורג' מתפקד כאן גם כדוגמא או חיקוי של ישו.¹³

במשקוף מתחת ללונטה (תמונה מספר 8) בה ראינו את דמותו של ג'ורג' הקדוש הקוטל את הדרקון, אנו רואים סצנות מסיפור חייו של ישו, סצנות בהן הדימויים מוגדלים ומודגשים. בתכנית האיקונוגראפית של הפורטל יש שילוב של עבר והווה, קישור אלגורי בין ישו, ג'ורג' הקדוש ואבירי מסע הצלב.

על העמודים ועל הפילסטרים משולבים אלמנטים מן הטבע ומן הדמיון. חיות מן המזרח ומן המערב, למעלה מ 60 דמויות - סירנות, גריפונים, קנטאורים, ספינקס ואחרים, מסודרים ליד בעלי חיים שונים, מפלצות אנושיות ויצורים היברידיים. חלק מן הדמויות מייצגות את הטבע ולאחרות יש משמעויות אלגוריות ומוסריות, בדרך כלל בקונוטציה שלילית. לדוגמא: נגן על נבל החובש מצנפת פריגית (תמונה מספר 9), דמות שיוחסה בדרך כלל ליהודי או מוסלמי. נראה כי דרקונים שולטים בדימויים ההיברידיים שעל המשקופים, הרבה יותר מבעלי חיים אחרים. הדרקון כסמל של הרוע, בעיקר של הכופרים, היהודים והאויב המוסלמי אותו רצו לנצח הצלבנים בארץ הקודש.¹⁴

נראה כי גם בכנסייה בפרארה יש קשר ורלוונטיות של האבירים לג'ורג' הקדוש. הוא פטרונה של העיר והקתדרלה היא על שמו. ייצוג הטוב והרע בכנסייה זו בא לידי ביטוי בכמה דימויים: האריות המייצגים את הטוב והטרף שלהם המייצג את הרע, מפלצות ויצורים היברידיים המייצגים את הרע ובראשם הדרקונים, בדימויו של האויב המוסלמי החובש את המצנפת הפריגית. אולם מעל הכל מוצגת דמותו של ג'ורג' הקדוש הרוכב על סוס והורג את הדרקון, דמותו דומיננטית, מוצגת במקום מרכזי בה כל אדם הנכנס לכנסייה יוכל לראותו. הוא מייצג את הטוב ואילו הדרקון מייצג את הרע והחיבור והקישור בין ג'ורג' המרטיר ובין ישו הוא ברור וחד משמעי, ג'ורג' הולך בדרכו של ישו. גם הקשר לירושלים בא לידי ביטוי באמצעות החיבור למקדשו של שלמה המלך. יש קשר ישיר בין האבירים שיצאו למלא את משימתם וירושלים, תפקידו של האביר למלא את ייעודו על פני האדמה, במידה ויעשה זאת, הוא יזכה בגאולת נשמתו שלו, לכן הוא נזקק לתיוכו של הקדוש הנערץ מכל, הן בסיוע פיזי במלחמות הארציות והן בסיוע רוחני.

¹³Christine Verzár Bornstein, Portals and Politics in the Early Italian City- State: the Sculpture of Nicholaus in Context, pp. 97-98.

¹⁴Ibid., pp. 101-102.

פרק ד' - דמויות הפרשים

בחלק זה של עבודתי אבחן דימויים נוספים של רוכבים לוחמים, אנסה לבדוק האם ישנם הקשרים סימבולים ואיקונוגרפיים של דמות הרוכב.

להיות צלבן הייתה התחייבות חברתית אטרקטיבית, זה היה סמל מעמדי שצבר כח כמשהו ראוי של מסירות. הרוח והרוחניות הזו של האבירים הם שעיצבו את החזיתות של הכנסיות באקוויטניה (Aquitaine) וקבעו את תכניות הפיסול שלהן. דימויים וויזואליים ופופולריים שהציגו את הישועה המורחבת והמידית של קבוצת אצילים לוחמים ונסיכה קטנה, שפעילותם האגרסיבית אושרה על ידי האפיפיורות. בגלל שירותם הצבאי בשמו של העולם הנוצרי, הייתה לאבירים כניסה ישירה למלכות השמים, דבר זה עמד לנגד עיניהם בבואם לקשט ולעצב את הכנסיות שלהם. במאה ה-12 הדימויים בכנסייה היו יותר מאשר להראות את הישועה המידית, הם עוררו את ניצחון העבר הנפלא וכך בעצם קישרו אותו להווה. הם קישרו בין רומא וניצחונם של טיטוס ווספסיאנוס, שהביסו את הפגאנים והרסו את ירושלים, כדי לנקום את מותו של המושיע. האם העיצובים הללו הושמו שם כדי להזהיר את האבירים שימלאו את ההתחייבות שלהם לכנסייה או כדי להציג את הבטחת הכנסייה להם? נראה כי הדימויים באקוויטניה פועלים לשני הכיוונים.

קיימת מחלוקת לגבי השפעות הדדיות בין האסלאם לנצרות, בין מזרח ומערב. יש ויכוח שההתפשטות באמנות הרומנסקית, של מוטיבים מזרחיים מסוימים, כמו חי וצומח מסוגננים, אין לה קשר לאסלאם, אלא מן הבדים הביזנטיים שהיו מוערכים בחצר הקרולינגית. קשה להבחין בין השפעה ביזאנטית לזו האסלאמית, שתיהן שואבות מן המסורת הפרסית הקדם אסלאמית ומהאמנות הרומית, ובמאה ה-12 היו ביניהן השפעות הדדיות.

הצלבנים הבחינו בין האמנות הביזאנטית לזו המוסלמית אף על פי שהן יצאו מאותו מקור ולעיתים דמו האחת לשנייה. חלומות על מוות של קדושים והאדרה עצמית נתנו השראה לדימויים בבניינים בשני האזורים הנוצרי ומוסלמי. הדמיון הזה מסייע להסביר מדוע מוטיבים מסוימים עם רמיזות מסוימות למעמד חברתי ודימוי עצמי, אומצו על ידי האירופאים מהתרבות היריבה של עובדי האלילים המוסלמים והוטמעו באמנות שלהם.

נראה כי במאה ה-12 יש ריבוי הקשרים בהצגת הדימויים המעשירים את המשמעויות של דמות הרוכב ההופכים אותה ליותר ארצית. לדמות הרוכב, הדורס דמות אחרת, יש בז על כף ידה ועל ראשה יש כתר (תמונה מספר 10). דימוי זה מגיע ממסורת ההנצחה של הלוחמים האימפריאליים. הכתר שעל ראשו של הרוכב אינו אופייני אלא אם כן הוא מייצג דמות היסטורית מלכותית כמו: קרל הגדול, דוד המלך או דמות אלגורית של ניצחון. את הרוכבים בפרטני (Parthenay) שלראשם כתר, ניתן להבין גם כרמז למשהו נחשק יותר והוא הכתר של המרטיר. הטימפנום של פרטני השפיע בצורה מידית על הדימויים בברינסוף (Brinsop) באנגליה שם תבליט של גיורג' הקדוש ההורג את הדרקון הופיע מעוטר עם גלימה ובזים. כמו בפרטני גם בברינסוף דימוי הרוכב הוא של איש חצר, חייל וכמו ברולאן, גם מרטיר. את הדימויים בפרטני המשובצים אבני חן, ניתן לפרש כעבודת אלילים, אולם לא בהכרח צריך לפרשם כאישור להתנהגות כזאת. תכשיטים היו סמל

לעושר, כוח ועוצמה, אבל כך גם כלי הנשק והקישוטים שעל הסוס של הרוכב. אבני חן אלה מסייעות לעשות את הקשר החיוני בין גילויי העושר החומרי והסיכוי המבטיח יותר של עושר מהותי.

הרדיפה אחר הישגים לעיתים, באופן אירוני, ממצאה משהו מקומי כמו אצל וויליאם ה-4, דוכס של אקוויטניה. הוא היה משורר, פטרון, לוחם אמיץ ומי שנהנה מחיי חברה עשירים. הדימויים שלו הם ארוטיים, הם מציגים רוכבים בגנים ובתוך סוכות מוצלות עם אהובותיהם או מפותים לרומן מהיר על ידי ההולכים והשבים. הסוסים ממלאים תפקיד חשוב בדימויים ארוטיים אלה. בגרסה אחת וויליאם מציג את הרוכב ישן על סוסו ובגרסה אחרת הוא מתייחס לשתי נשים, באחת מן ההרפתקאות הנועזות שלו, בצורה גסה ומציגן כתכשיט או כסוסות.

להבדיל מחייליו של קרל הגדול, חייליו של רולנד היו מסוגלים להתגבר על חטא התאוה ונמנעו מקיום רומנים עם נשים סרצניות ערב הקרב. לכן תוגמלו אלה כגברים בעלי מוסר מאחר ומתו בקרב נגד הכופרים ולאחר מכן הוכתרו באופן מידי בין המרטירים בשמים. הרוכבים במנזר או דאם (Abbaye aux Dames) מוקפים על ידי שלושים ושבע נשים סרצניות (תמונה מספר 11). אולי הן שלל ערבי, מרמז אולי על אלף הנשים שנשלחו לקרל הגדול על ידי המלך המורי ערב הקרב. דימויים אלה יכולים גם לעורר את חוסר המוסריות של ביזה בעת מלחמה. אבירים שיצאו למסע צלב היו ידועים לשמצה בגלל הביזה שלקחו.

בכנסיית לה רוקטה (La Rochette) יש תבליט של רוכב ממנו ניתן ללמוד על העונש בגין תאוותו של גבר (תמונה מספר 12). כמו לרוכב בפרטני גם כאן יש לרוכב כתר על הראש והוא רמז לאלגוריה של ניצחון. הדמות אותה דורס הרוכב איננה של ברברי ואיננה ייצור דמוני. הדמות מגולפת בצורה גסה, זוהי דמות ערומה בה מוצגים איברי מין מוגדלים. הרוכב גורם לדמות זו לרדת על ברכיה כמו חיה בשעה של פעילות מינית. הדימוי המסורתי של הרוכב יכול להיות - אלגורי, היסטורי וניצחון, דימוי בכנסייה זו יכול להיות שילוב של השלושה גם יחד. הרוכב הוא האביר המנצח והגאה במאבקו הרוחני נגד התאוה. הוא מתרברב מכיבושי התאוה שלו אולם בו זמנית הוא נתפס כמסוגל להתגבר על חטא הבשרים.

התיאור בעל המשמעויות המרובות התפשט לכל גילופי החזיתות. בלה רוקטה ובפרטני דימוי של הרוכב מזוהה עם זה ההורג את האריה אותו כינו לרוב שמשון. אולם סביר יותר כי זוהי דמותו של דוד, הרועה הצנוע, המוזיקאי, המשורר, המלך שהיה מודל לחיקוי לשליטים מאז קרל הגדול. החל מהמאה ה-12 לעיתים מוצג דוד ליד דימויים המתארים מאבק רוחני במיוחד דימויים של לוחמים. הרוכב ההורג את האריה, הלוחם והמוזיקאי, מופיעים לעיתים קרובות על החזיתות באקוויטניה, עם הפמליה של הרוכב וליד דימויי המידות הטובות והרעות. יש אפשרות כי הדימוי של הרוכב ההורג את האריה קשור לקרל הגדול מאחר וערב לפני פגישתו עם האמיר המוסלמי, חלם כי הוא נאבק עם אריה. לדוגמא בבית הטבילה בפארמה פסלו של דוד המלך ניצב ליד אחד מן השליטים הקרולינגים.¹⁵

¹⁵ Linda Seidel, "Songs of Glory: "The Romanesque Facades of Aquitaine", pp. 55-82.

נראה כי ניתן לפרש את הדימויים של הרוכבים בהקשרים ובמשמעויות שונות ולעיתים ניתן אף לפרש דימוי מסוים בכמה הקשרים ומכמה היבטים. בעיצוב דמויותיהם של האבירים היה גם מקום לפרשנות אישית ומקומית, יחד עם זאת דימויו של הרוכב הקלאסי, המייצג את ההיבט ההיסטורי, אלגורי וככזה המבטא ניצחון עבר ממקום למקום והתפשט בכל החלק המערבי של אירופה. נראה כי, בין אם יש ובין אם אין קשר בין כל הדימויים הללו, ניתן לפרשם כסמל של המאבק בין הטוב והרע. נראה כי למרות שהם אינם הורגים את הדרקון ואינם ג'ורג' הקדוש, הרי שהמסורת האמנותית של תיאורם קושרת את דימוי הפרש אל הרעיונות של מסעי הצלב והמאבק באסלאם.

תקופת הרדיפות הקשה, מלאת הסבל והאכזריות שהתחוללה בטרם הוכרה הדת הנוצרית כדת מותרת, הונצחה ב"היסטוריה הקדושה" והולידה את פולחן המרטירים. קבוצת המרטירים, שנהוג לכנותה בשם הלוחמים הקדושים, הופכת להיות דוגמא ומופת לאבירים היוצאים למסעי הצלב במלחמתם נגד המוסלמים הכופרים. לשתי הקבוצות הללו יש מאפיינים דומים, גם הלוחמים הקדושים וגם הצלבנים, היו מוכנים להילחם ואף להקריב את עצמם בעבור אמונתם. כדי לבדוק את מקומו של ג'ורג' הקדוש ברוחניות הצלבנים, הנחתי כי עלי להתייחס לשני אירועים חשובים המקובל לראות בהם את ראשיתה של אותה הערצה ללוחמים הקדושים בכלל ולג'ורג' הקדוש בפרט. הראשון הוא המלחמה באנטיוכיה שהתחוללה בשנת 1098, בה הופיעה קבוצת לוחמים קדושים שסייעה לצלבנים והביאה לניצחונם בקרב. האירוע השני חל בשנת 1099 והוא הקרב והקמת הבישופות בעיר רמלה, בו, בפעם הראשונה, מקבל ג'ורג' הקדוש הכרה ומעמד גבוה יותר משאר הקדושים הלוחמים. כאשר הצלבנים יוצאים לפעול בשמו של האל ובשמה של הדת הנוצרית, הם יכולים לסמוך על עזרתם של הלוחמים הקדושים, כל אביר המשתתף בלחימה זו יכול לקרוא לקדוש הלוחם כדי שיסייע לו. ג'ורג' הקדוש מקבל מעמד של קדוש עליון, הלוחמים מייחסים לו סיוע, הן ברמה הרוחנית, כסניגור בפני האל, והן ברמה הפיזית, בסיוע בקרב. הם מייסדים לכבודו בישופות בעיר רמלה ומנסחים לכבודו תפילת הודיה הנאמרת לאחר הקרב. נראה כי הצלבנים מבינים כי באימוץ הערכים של ג'ורג' הקדוש, הם ינצחו בעולם הארצי ויממשו את מטרותיהם - כיבוש ושחרור העיר ירושלים ובמישור הרוחני, באימוץ ערכים אלה, מקומם בעולם הבא מובטח. בזכותו של ג'ורג' הקדוש הם יכנסו ישירות לגן העדן מבלי שידרשו לרכוש כתבי מחילה מן הכנסייה בגלל חטאיהם.

המפגש בין הרע והטוב בין האנושי והמפלצתי הוא מרכיב נוסף החשוב בהבנה של מערכת היחסים בין ג'ורג' הקדוש והצלבנים. ג'ורג' הקדוש הוא הדמות המייצגת את הטוב ואת המוסרי בעוד הדרקון מייצג את הרע ואת הלא מוסרי. הדרקון, כמו בעלי חיים מפלצתיים אחרים, מייצג כמה דברים בתקופת ימי הביניים וביניהם הוא נקשר לחיים שקדמו לנצרות, לחטא בהתגלמותו. איננו יודע כיצד הוא נראה אבל מייחסים לייצור זה כוחות כבירים והניצחון של הלוחם הקדוש עליו מדגיש ומעיד גם על קדושתו וגם על גבורתו של המנצח. נראה כי ג'ורג' הקדוש נמצא במקום הגבוה ביותר בסולם הערכים של הצלבנים ואילו הדרקון נמצא במקום הנמוך ביותר. הדרקון מייצג את כל הרוע באופן כללי, אולם באופן ספציפי יותר, הוא מייצג את ההיבט הגרוע ביותר של הפן האנושי. נראה כי ג'ורג' הקדוש הוא הגיבור הנוצרי המייצג את הדמות הנשגבה ביותר ואילו הדרקון מייצג את הכופר, את הדמות הבזויה ביותר, ובהקשר של הצלבנים את המוסלמים הכופרים.

בבואי לכתוב את הפרק הבא בעבודתי, הפרק המתייחס למסורת החזותית בהצגת דמותו של ג'ורג', מצאתי כי הוא מוצג בשני דימויים עיקריים: הראשון, דימוי של אביר לוחם, לעיתים בזוג עם לוחם קדוש אחר. והדימוי השני, הוא של ג'ורג' הרוכב על סוס וגובר על הדרקון באמצעות החרב שלו. בחרתי לבחון את הדימוי הראשון כפי שהוא מוצג בקתדרלת נוטרדאם דה שארטור, בה מוצג ג'ורג' הן בפיסול, המוצג בחזית הכנסייה והן בוויטראז'ים הנמצאים בספינה המרכזית בחלקה הפנימי של הכנסייה. נראה כי ישנה חשיבות בהצגה הכפולה של ג'ורג' הקדוש אולם ישנה

חשיבות גדולה גם בהצגתו בתוך פורטל של המרטירים ביחד עם לוחם קדוש נוסף. איננו רואים כאן תיאור קונקרטי, נרטיב שמתייחס למעשיהם של הפטרונים במסע הצלב, אולם לפטרונים אלה היה קשר למסעי הצלב, ההערצה שלהם לגיורג' הקדוש, הקשור קשר ישיר לצלבנים ולמסעי הצלב לארץ הקודש, הייתה עצומה. את ההערצה הזו ניתן לראות בדימויים השונים בכנסייה, אולם את הקשר הישיר והיותר ברור ניתן היה לראות בוויטראז' בו הוצגו דמויותיהם של פטרונים אלה ביחד עם דמויותיהם של הקדושים הלוחמים. נראה כי הצגת גיורג' הקדוש בנפרד וביחד עם הפטרונים קשורה לכוחות העצומים שייחסו לקדוש.

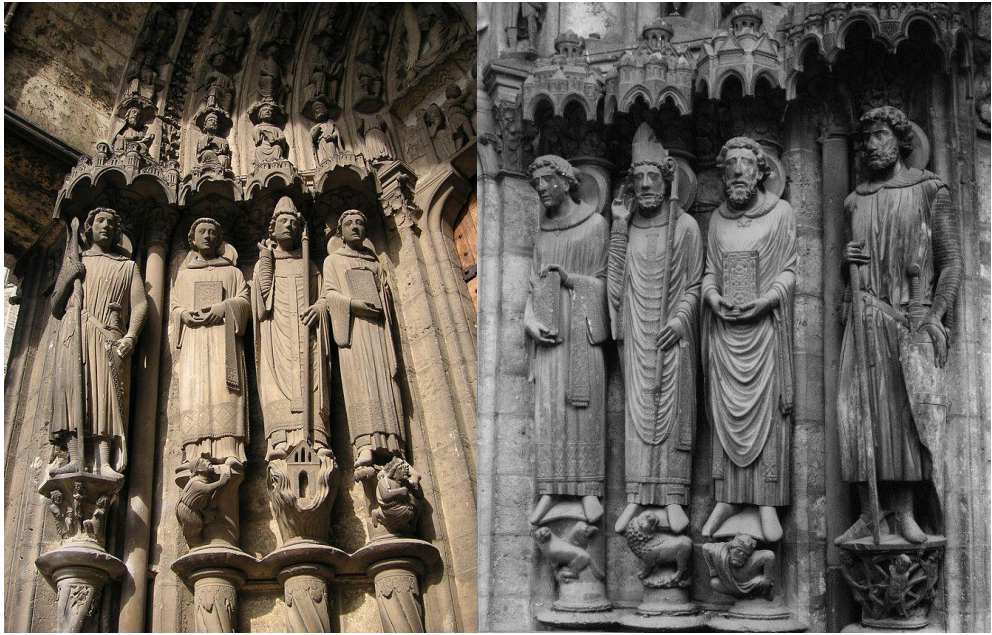
את הדימוי השני, גיורג' הרוכב על סוס וקוטל את הדרקון, בחרתי לבחון בכנסייה בפרארה המוקדשת לגיורג' הקדוש ונקראת על שמו. דמותו הדומיננטית של גיורג' ההורג את הדרקון מוצגת בתבליט בחזית הכנסייה. מתחת לתבליט זה יש מספר תבליטים המתארים סצנות מחייו של ישו והאדם המאמין הנכנס לכנסייה יוצר את החיבור בין ישו לבין גיורג' המרטיר. החיבור הוא ברור זהו גיורג' הקדוש ההולך בדרכו של ישו. ישנו חיבור נוסף בכנסייה זו וזה החיבור לירושלים, הבא לידי ביטוי באמצעות החיבור לדימויים ממקדשו של שלמה המלך. משימתו של האביר היא למלא את ייעודו בעולם הארצי – כיבוש ירושלים, אם יבצע את המשימה שהוטלה עליו הוא יזכה בישועה לנשמתו. לכן הוא זקוק לסיוע של הלוחם הקדוש הנערץ מכל, גם בעזרה פיזית במלחמה הארצית וגם בעזרה רוחנית בסלילת דרכו לגן העדן.

נראה כי במאה ה-12 ישנם הקשרים רבים ושונים בהצגת דימויים של הפרשים. לעיתים ניתן לפרשם בהקשרים ובמשמעויות ספציפיות ולעיתים ניתן לפרשם בכמה הקשרים בו זמנית. במקרים אחרים הייתה פרשנות מקומית שחרגה מן הנורמה שחרגה מן ההצגה הקלאסית של דמות הפרש. הדימוי שהציג את הרוכב הקלאסי המייצג את ההיבט, ההיסטורי, אלגורי וכדימוי המבטא ניצחון התפשט בצורה מהירה ברחבי אירופה. נראה כי בכל דרך שנבחר לפרש דימויים אלה, הבסיס לכל הפרשנויות יהיה הדמויות הללו כמסמלות את הטוב מצד אחד ואת הרע מן הצד האחר. אף על פי שדימויים אלה, אותם הבאתי בפרק האחרון בעבודתי, אינם מתייחסים לגיורג' הקדוש ואינם פרשים ההורגים את הדרקון, הרי שהמסורת האמנותית של תיאורם, קושרת את דימוי הרוכב הלוחם אל המטרות והרעיונות של מסעי הצלב והמאבק מול הכופרים המוסלמים.

רשימת יצירות

1. אמן לא ידוע, **פורטל המרטיירים, מרטיירים** (פרט), המאה ה-13, שיש, קתדרלת נוטרדאם דה שארט, צרפת.
2. אמן לא ידוע, **פורטל המרטיירים, גלגל העינויים** (פרט), המאה ה-13, שיש, קתדרלת נוטרדאם דה שארט, צרפת.
3. אמן לא ידוע, **ג'ורג' הקדוש**, המאה ה-13, וויטראז', קתדרלת נוטרדאם דה שארט, צרפת.
4. ניקולאוס, **הפורטל המרכזי של החזית המערבית**, המאה ה-12, שיש, הקתדרלה על שם הקדוש ג'ורג', פרארה, איטליה.
5. ניקולאוס, **הפורטל המרכזי של החזית המערבית, שור** (פרט), המאה ה-12, שיש, הקתדרלה על שם הקדוש ג'ורג', פרארה, איטליה.
6. ניקולאוס, **הפורטל המרכזי של החזית המערבית, ג'ורג' הקדוש** (פרט), המאה ה-12, שיש, הקתדרלה על שם הקדוש ג'ורג', פרארה, איטליה.
7. אמן לא ידוע, **פורטה דלה פסקיאה, רוכבים** (פרט), המאה ה-11, שיש, קתדרלת מודנה, איטליה.
8. ניקולאוס, **הפורטל המרכזי של החזית המערבית, סצנות מחיי ישו** (פרט), המאה ה-12, שיש, הקתדרלה על שם הקדוש ג'ורג', פרארה, איטליה.
9. ניקולאוס, **הפורטל המרכזי של החזית המערבית, נגן הנבל** (פרט), המאה ה-12, שיש, הקתדרלה על שם הקדוש ג'ורג', פרארה, איטליה.
10. אמן לא ידוע, **חזית הכנסייה, פורטל שמאלי, הרוכב** (פרט), המאה ה-11, שיש, כנסיית פרטני לה ויו (Parthenay le Vieux), צרפת.
11. אמן לא ידוע, **חזית המנזר, רוכבים מלווים על ידי נשים** (פרט), המאה ה-11, מנזר או דאם (Abbaye aux Dames), קן, צרפת.
12. אמן לא ידוע, **חזית הכנסייה, רוכב על סוס** (פרט), 1180, שיש, כנסיית לה רוקטה, צרפת.

צילומים

תמונה מספר 1

תמונה מספר 2

תמונה מספר 3

תמונה מספר 4

תמונה מספר 5

תמונה מספר 6

תמונה מספר 7

תמונה מספר 8

תמונה מספר 9

תמונה מספר 10

תמונה מספר 11

תמונה מספר 12

Bornstein Christine Verzár, Portals and Politics in the Early Italian City-State: the Sculpture of Nicholas in Context, Parma, 1988.

Bugslag James, St Eustace and St George: Crusading Saints in the Sculpture and Stained Glass of Chartres Cathedral, Berlin, 2003.

MacGregor James B., "Negotiating Knightly Piety: The Cult of the Warrior-Saints in the West, ca. 1070-ca. 1200", in: Church History, Cambridge, 2009, pp. 317-344.

Riches Samantha, "Encountering the Monstrous: Saints and Dragons in the Medieval Thought", in: The Monstrous Middle Ages, Wales, 2003, pp. 197-208.

Seidel Linda, "Songs of Glory: The Romanesque Facades of Aquitaine", Chicago, 1981.

Voragine Jacobus de, Reading on the Saints, Princeton University Press, U.S.A, 2012.

The Medieval Bestiary, in: <http://www.bestiary.ca/beasts/dragon> (access: 10/01/15).